

PALLE NØRGAARD

FIKTIONALITETEN IMELLEM OS

LOUISE BRIX JACOBSEN OG STEFAN
KJERKEGAARD (ET AL.)

Fiktionalitet

København: Samfundslitteratur, 2013, 168 sider

Fiktionalitet er hos Louise Brix Jacobsen og forfatterne bag lærebogen *Fiktionalitet* en kognitiv ressource, der kan anvendes retorisk. Det betyder, at vi kan studere den på tværs af medier og i forskellige diskursive former. Litteraturens 'generiske fiktion', romanerne, hvor fiktionsbegrebet ontologisk er opdyrket, indtager hos forfatterne derfor ikke længere en privilegeret position som genstand for grundig analyse af fiktionens mulighed. Fiktionalitets-paradigmet, som det præsenteres her, overskrider et snævert fokus på værket. Fiktionaliteten findes her i afsenderens kommunikative strategi og i modtagerens interpretative antagelse. Litteraturen bør derfor ligestilles med andre sociale områder. Gevinsten er et begreb, der kan bruges tværmedielt og på et genstandsfelt, der åbner op for mangfoldige muligheder for komparativ analyse. Er der behov for det? Ser vi på de genstande, som analyseres, og inddrager vi, som Brix Jacobsen og kollegaer gør, den genstridige reception, så er svaret ja.

Begynder man undersøgelsen af fiktionalitet i den retoriske situation, begynder man før sondringen mellem fiktion og ikke-fiktion, og dermed genopdages den virkelige afsender (herunder romanforfatteren) som den intentionelle agent. Modtageren kan stå foran en roman, en biografi, en politisk taler eller læse en Facebook-statusopdatering, og alle steder bliver det ifølge forfatterkollektivet afgørende, om modtageren antager, at afsenderen har inviteret til, at vi fortolker den pågældende

ytring eller det pågældende værk som fiktioniseret eller ej. Dermed bliver det paradigmatisk opgjort med de litterater, som har glemt at 'undersøge evnen til fiktioniseret kommunikation i sig selv'. Blændet af tidligere tilgange til fiktion har man opereret 'med en agent [fortælleren] i fiktionen, der fortæller en fortælling som på sit eget niveau ikke er fiktiv og opfundet'. Skaleres der ud på den fiktionalitet som findes i parateksten, så bliver fortælleren mindre interessant. Når fiktionsbegrebet, som hos Brix Jacobsen og kollegaer, skiftes ud som genrekategori til fordel for fiktionalitet som en retorisk ressource, så er det ikke kun en udvidelse af genstandsfeltet, men også et opgør med tidligere narrative kommunikationsmodeller som Seymour Chatmans og i mindre grad James Phelans, hvor sidstnævnte udgør en inspiration for bogens videreudvikling af anvendelsen af fiktionalitetsanalysen. Hovedinspirationen er, som det fremgår herunder, hentet hos Richard Walsh *The Rhetoric of Fictionality: Narrative Theory and The Idea of Fiction* (2007), der i Danmark er videreført af især Henrik Skov Nielsen og Rolf Reitan.

Opgaven for forfatterkollektivet ligger her efter i at demonstrere udsigelseskraften på en række aktuelle genstande i et bredt genstandsfelt. Dette gribes an ved tentativt at opstille nogle kommunikationskategorier, hvor genstandenes forskellighed synliggøres. Kategorierne er 'fiktionstvetydige værker', fiktioniseret politik og politiseret fiktion', 'fiktionalitet i sociale medier' og sidst 'generisk fiktion', hvor traditionelt opfattede fiktive genrer genforhandles i bogens optik. Genstandsfeltet er velvalgt og fremstår relevant, da det tæller flere værker, som allerede har påkaldt sig polemisk opmærksomhed i det offentlige rum netop grundet deres uhåndgribelige sammenblanding af virkelighed og fiktion. Det drejer sig om Jonas Hassen Khemiris *Montecore. En unik tiger* (2007), Frank Hvam og Casper Christensens nyklassiker *Klovn* (2005–09), Mads Brüggers *Ambassadøren* (2011), Reza Deghatis protestperformance *We are all Neda*, en valgvideo for Sverigedemokraterne,

men også præsident Barack Obamas tale ved The White House Correspondent's Dinner i (2011), Facebooksider og blogs som Lars Bukdahls *Blogdahl*, VisitDenmarks forfejlede virale strategi med Karen-videoen, og sidst sættes den traditionelle fiktion – den 'generiske' – under undersøgelse med Lars Von Triers *Melancholia*, Adam Prices *Borgen* og romanserien *Hunger Games* af Suzanne Collins.

Forfatterne lægger afstand til tidligere anvendelser af fiktionsbegrebet, som man typologiserer i henhold til deres ontologiske forståelse af forholdet mellem fiktion og virkelighed. Kategorierne er tidligere formuleret af medforfatter Henrik Skov Nielsen: Den 'seperatistiske/exceptionalistiske', den 'panfiktionalistiske', og den 'similaristisk/non-fiktionalistiske'. Gennem beskrivelser af kategorierne distancerer man sig fra forskellige positioner som Hayden Whites panfiktionalistiske opfattelse af narrativisering og fiktionisering i historiografien og i mindre grad Marie-Laure Ryans distinktion mellem konstruktion i fortælling og fiktiv fortælling. Den similaristisk/non-fiktionalistiske position kritiseres for påstanden om, at det er det samme kognitive fortolkningsapparat, der aktiveres uanset genstandens fiktive/faktuelle beskaffenhed. Og der lægges afstand til den seperatistiske/exceptionalistiske position, der er udviklet især af Dorrit Cohn, hvor den 'transkulturelle' praksis er at betragte fiktion ud fra en afgørende grænse mellem fiktion og ikke-fiktion, der betinger den ontologiske forskel. Denne sidste er den mest indflydelsesrige, og det er den, Richard Walsh skriver op imod.

Richard Walsh placerer, som nævnt, fikcionaliteten omkring værkerne: "Fictionality is the product of a narrative's frame of presentation, of various possible elements of what Gérard Genette has described as paratext" (34). Brix Jacobsen og kollegaer tillægger dertil en større vægt på modtagerens side. Fiktionalitet findes også i receptionens 'antagelse', som noget modtageren aktiverer for at gøre den genstand, han møder, forståelig og relevant. Fiktionalitet forstås dermed som en 'to-vejs

kvalitet i kommunikationen mellem afsenderen og modtageren'. Fiktionalitetsparadigmets afsæt i den narratologiske tradition er således aftegnet og afgrænset, inden forfatterne fordyber sig i analyse af det udvidede felt omkring enkeltværkerne og på tværs af medierne.

Et særtræk kendetegner en stor del af genstandsfeltet. Netop den type genrehybriditet, der binder sig til selvfremsstilling, og som har en lang kritisk tradition i litteraturvidenskaben – opdyrket især i autofiktionsteorien og i autobiografens problematiske forhold til virkeligheden. Derfor sættes fikcionalitetsbegrebet også i dialog med netop Poul Behrendts 'dobbelkontrakt' og Jon Helt Haarders performativ biografisme'.

Udsigelseskraften i fikcionalitetspositionen hos Brix Jacobsen og kollegaer ligger hovedsageligt i at inddrage den medialiserede kontekst, når betydningen også i eller ved værkerne skal findes. Metodisk er det ikke noget problem, da det ontologiske niveau er den overordnede retorik og deri den kommunikative hensigt hos den empiriske forfatter. Fiktionalitetsteorien kan derfor behandle både den fiktivt konstruerede dimension og den faktuelle sande dimension i en tvetydig modus. Det gør man i svenske Jonas Hassen Khemiris bog *Montecore. En unik tiger* (2006) og i Frank Hvam og Casper Christensens tv-serie *Klovn* og efterfølgende film *Klovn – The Movie* (2005–2009, 2010).

Khemeri tematiserer sin families indvandrerbaggrund og tager det svenske samfunds fordomme og 'perker'-etiketten på sig. Men, som det demonstreres af forfatterkollektivet, fiktioniserer han denne stigmatiserede autobiografiske diskurs gennem sin fortælling, hvad der gør ham i stand til at løsrive sin biografiske rolle og overtage og styre perkerens samfundsrolle derhen, hvor han vil. Pointen er, at fikcionaliteten til trods, kan Khemeri tale fra den virkelige referentielle position. Det er hybridens mulighed, som kun træder frem ved, at modtageren, 'tager imod invitationen' til at anskue virkeligheden som fiktioniseret. Læ-

seren må og kan læse i to modsatrettede 'pagter' (Lejeune) med virkeligheden på én gang. Med analysen af Hvam/Christensens *Klovn* illustreres en vigtig pointe ved den medierede populærkultur. En performativ handling udpeges gennem et Fischer-Lichte inspireret 'feed-back-loop' mellem værk og medie-virkelighed. *Klovns* fiktioniseringsstrategi placerer seeren i en 'intenderet tvetydighed', da karakterfremsstillingerne trækker på de fortællinger, der cirkulerer om ophavsmændenes adfærd i den virkelige verden. Pointen er her, at seeren må reaktualisere sin viden i mødet med *Klovn*, hvad der fører til ikke bare genforhandlinger af fortællingens betydning men også potentielt kan påvirke virkeligheden. Analysen demonstrerer dette ved netop at inddrage kontekst. I dette tilfælde interviewsituationer, hvor journalister har haft besvær med at adskille roller fra virkelige personer. Omdrejningspunktet for analysen er lige så meget det performative som det egentligt fiktioniserende, men det træder tydeligt frem, hvordan forholdet mellem værk og virkelighed er æstetisk anvendt, og hvordan fiktionen kan sætte spor i medievirkeligheden. Argumentet for det relationelle samspil mellem fikcionalitet og kontekst er derfor velbegrundet gennem analysen af *Klovn*. Sammen med analysen af *Montecore. En unik Tiger* bliver det derfor tydeligt, at distinktionen 'fiktion – ikke-fiktion' ikke har samme relevans og udsigelsepotentiale, 'fordi det fiktionstvetydige fortællemodus kan bruges strategisk til at producere særlige virkelighedseffekter'.

Genstandenes omdrejningspunkt er begge steder selvfremsstillingen, hvad der også findes i flere af de andre analyser, og det er særligt velegnet til at udvikle teorien om den kvalitative fikcionalitet. Det er uden tvivl væsentligt, fordi det er tidstypisk, men levner også plads til at se fikcionalitets-paradigmet udfoldet på andre genstande som eksempelvis branding, kontrafaktisk historieskrivning, kulturarvsformidling og her afprøve den retoriske fikcionalitets udsigelseskraft kontra eksempelvis et storytellingfelt og studier i erhvervs-kommunikation.

Dernæst afprøves fikcionalitetsbegrebet på protestdemonstrationerne i Teheran mod Ahmadienads genvalg. Protesterne opstod efter at hans regime havde skudt og dræbt den iranske kvinde Neda Agda Soltan. Ved demonstrationerne bar de deltagende en maske lavet af et printet fotografi af den afdøde. Betydningen af denne performance italesættes gennem bogens demonstration af fikcionalitet som 'interpretativ antagelse'. Hypotesen er, at man ikke kan forstå protesten og relevansen af det visuelle udtryk 'Vi er alle Neda', uden at opfatte den fiktioniserende. Det er hverken bogstavelig tale eller løgn, hedder det. Fiktionalitetsbegrebet suppleres her af bl.a. C. S. Peirces slidstærke pragmatiske begreber om indeksikalisk og ikonisk reference. I demonstrationen flyttes Nedas billede fra det 'rent indeksikale, fortidsrettede og dokumenterende register til det ikoniske eller politisk-utopiske register' i samtiden. Aktiøns fiktionisering, hvor Neda mangfoldiggøres, inviterer modtageren til at se det kommunikative potentiale i sagen Neda, som knytter hendes skæbne til en frihedsrettighedsdiskurs, hvor det individuelle universaliseres. Fiktionalitet kan således bidrage til at begrebsliggøre afsenderens kommunikative strategi, og modtageren hjælpes til at kunne relatere genstand, diskurs, performance og medie-cirkulation. I analysen af formidlingen af det politiske budskab fremstår fikcionalitetsperspektivet derfor med udsigelseskraft, både i Neda-demonstrationen, præsident Obamas tale og i Sverigedemokraternas valgvideo. Fiktioniseringen træder frem som 'et indlæg' i kommunikationen, 'der angiver en bestemt holdning til virkeligheden', og analyserne demonstrerer, hvordan et fikcionalitetsbegreb kan udpege og beskrive eksemplernes italesættelse af det hypotetiske, afsenderens etiske overskud, ironien og selvironien, og kombinationerne af det humoristiske med forsvars- eller angrebsstrategier på politiske modstandere.

Fiktionalitetsbegrebet muliggør hertil, at forfatterkollektivet kan sammenligne noget så forskelligt som *Klovn*-seriens selvironiske ud-

tryk med politiske budskabers kommunikative strategier. Det åbner op for et bredt komparativt genstandsfelt, hvilket må siges at være en gevinst, ligesom at fikionaliserings-manøvrens effekter i virkeligheden i disse analyser træder frem. I forlængelse af den politiske kommunikation analyseres de sociale medier. Selvfremstillingen udgør også her et af omdrejningspunkterne, hvad der selvfølgelig ikke er uden grund, da 2.0 platformene har 'intensiveret mængden af distribueret og medieret selvnarration'. Det er vanskeligt at se, om fikionalitetsparadigmet skulle afstedkomme nye indsigter i selvfremstillingerne på Facebook, men det udpeger udmærket misforståelsens karakter ved VisitDenmarks forfejlede *Karen-video*, der netop blev udsat for massiv kritik, fordi den fejlede i dens signalering af fikionalitet.

Det paradigmatiske opgør, som Brix Jacobsen og kollegaernes bog giver anledning til, ligger, som nævnt, i forlængelse af den Richard Walsh-inspirerede retoriske anskuelse af fikionalitet, og det trækkes yderligere frem i bogens sjette kapitel. Kommunikationssituationen bliver også udgangspunkt for litteraturvidenskabens værkanalyse. Her er det traditionen for den analytiske fokusering på fortælleren, der må sættes under pres. Opgøret udtrykkes ved 'at teorien om, at fiktive fortællinger er fortalt af en fiktiv fortæller, er skabt, fordi man netop *ikke* har haft en teori for, at forfatterens egen talehandling kunne være fikionaliseret'. Vi glemmer, ifølge forfatterne, den fikionaliserede talehandling, når fortællerfiguren gøres til agent for 'fiktionens inventive karakter'. Når talehandlingen trækkes frem som udgangspunkt for analysen, kommer fortællingens ontologiske status til genforhandling. Med andre ord, når nu forfatteren kan fikionalisere, så må vi genforhandle eller helt aflive fortælleren som yrer af den ikke-fiktive fortælling. Herom kommer de fremtidige diskussioner til at stå. I mellemtiden har vi fået et udfordrende greb, der muliggør de fiktive generers studium og sammenligning med andre typer fortælling og kommunikation. Ved at fokusere

på den kognitive evne til at fikionalisere frigøres analysen fra det problematiske skel i den klassificerende fiktion, og romaner kan derfor italesættes uden domsafsigelse over genrens ontologiske status. Bogen giver dermed læseren et perspektiv til at begribe flerstrengede kommunikative strategier i både tvetydige autobiografier og romanværker, i performative handlinger, journalistik og selektiv selvfremstilling i webkommunikation.

Hensigten hos Brix Jacobsen og kollegaer er at kvalificere os læsere og tv-seere bedre til at bedømme ikke bare, hvad der er god læsning og godt tv, men også til at udskille det manipulerende, opdage spin, og diskutere, hvor grænsen findes for det etisk forsvarlige.

Fikionalitetsparadigmet her, argumenterer – som man også gør inden for autofiktionsteorien – for nødvendigheden af et dobbeltblik på 'det fiktionstvetydige' for at forstå sådanne fortællingers merværdi. Det er endnu vanskeligt at se, om et fikionalitetsparadigme kan udskille betydningen i sådanne værker endnu bedre. Måske? Forfatterkollektivet bag denne bog, der fremsætter forslag om den kontekstualiserende næranalyse, giver os i hvert fald muligheden for at se værkernes potentielle 'virkelighedseffekter', og den gevinst har i mine øjne stor relevans. Det kan vi se i journalistikkens besværligheder med at skille tingene ad, som bogen også demonstrerer i receptionen af tv-serien *Klovn*. Samme problematik trådte eksempelvis fornyligt frem i dagbladet *Information*, da kultureddaktørens leder 'Grænser for autofiktion' (26.05.2014) ligeså kunne dokumentere, hvordan det fiktionstvetydiges mellemværende med virkeligheden stadigt giver anledning til polemik. Lederen henvendte sig derfor her til kulturjournalisterne og litteraterne for at gøre dem opmærksomme på at 'have et begavet blik for dobbeltheden af fiktion og virkelighed' og mindede litteraturkritikeren på, at han eller hun 'er forpligtiget på at kunne bedømme værket med øje for det komplicerede spil mellem fiktion og virkelighed'. Brix Jacobsen og hendes kollegaers

kontekstualiserende næranalyse af fikionaliteten imellem os anbefales i den henseende det påtalte segment.

Den litteraturteoretiske konsekvens bliver et paradigmatiske livtag med udgangspunkt i romanværkets fortæller og behandlingen af fiktion 'som rammesat ikke-fiktion'. Fikionalisering, som kognitiv evne og som handling, som den her udpeges af Brix Jacobsen og kollegaer, tager opgøret med ud i et større genstandsfelt af 'tekster', hvor virkeligheden fikionaliseres med vilje og med et kommunikativt formål for øje, og derfor har bogen sin berettigelse.

Palle Nørgaard er ph.d.-studerende ved

Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet

